

Anmeldelse

Dobbeltanmeldelse af Bruno Latour og Nikolaj Schultz, *Notat om den nye økologiske klasse* (København: Hans Reitzels Forlag, 2022. Oversat fra fransk: *Mémo sur la nouvelle classe écologique* af Torsten Andreasen) og Nikolaj Schultz, *Landsyge. En fortælling* (København: Gyldendal, 2023).

”De har en drøm ...”

Den anmassende klimakatastrofe byder på eksistentialontologiske rysteture og samfundsmæssig og politisk tvivlrådighed. Men heldigvis er en ny stolt og selvbevidst økologisk klasse ved at spire frem. Det hævder sociologerne Bruno Latour og Nikolaj Schultz. Alt må alt ændres radikalt. De ødelagte livsbetingelser på kloden må genskabes. Der er brug for nyt liv på en ny jord

Det er sjældent – jeg hvisker højlydt: alt for sjældent! – at moderne politologer og samfundsforskere tør at træde i karakter som politisk engagerede, normative og drømmende tænkere på den helt store klinge. Men det er der faktisk to højaktuelle sociologiske tænkere, der har mod på.

For at varme behørigt op under nærværende dobbeltanmeldelse får jeg en ubændig lyst til at tegne et idéhistorisk grundrids af den tradition, de to på én gang står på skuldrene af og bidrager til at forny.

Jesus prædikede næstekærlighed, stoikeren Seneca beskrev og besang sindslige vægten. Voltaire, Diderot og Kant satte deres lid til fornuft og oplysning. Hegel begrebsliggjorde åndsfilosofiens altomkalfatrende kraft som verdensfornuft. Kierkegaards eksistensteologi løftede det personlige trosforhold ud af det religiøst-institutionelle kompleks. Marx og Engels ønskede at bevidstgøre proletariatet og at omstyrte kapitalismen. Grundtvig ville gøre almuen til et stolt folk i nationens tjeneste. Heidegger hyldede den autentiske og ikketingsliggjorte væren. Sartre satte friheden og det eksistentielle valg i centrum. Ernst Bloch fastholdt håbets princip på togt gennem verdenshistorien. Martin Luther King havde en drøm om, at sorte og hvide engang ville holde hinanden i hånden. Marcuse og 68'erne ville vinke farvel til endimensionaliteten, frisætte begæret, eksperimentere med samlivsformerne og skabe nye samfund. Ulrich Beck og Peter Kemp bar ved til kosmopolitiske drømme om en verdensborgerlig fornuft.

Såvel kontrafaktisk som realpolitisk bliver Habermas aldrig træt af at værne om det bedre arguments ejendommelige tvangløse tvang. Agamben drømmer om, at det nøgne og værgeløse menneske kommer til liv og værdighed i et kommende samfund. Ole Fogh Kirkeby omfavner begivenhedens uudgrundelighed.

Donna Haraway ønsker, at de ledsagende arter får mere plads til at leve, og at de globale menneskemasser må besinde sig på at blive reduceret kraftigt i antal, hvis livet på planeten ikke skal forsvinde. Den nuværende midterregering holder hånden over landbrugets ret til at fortsætte med at producere ubæredygtigt, forurenende og klimabelastende. 7.100 fuldtidslandmænd sidder på 60 pct. af Danmarks areal og producerer 30 millioner grise årligt. Dertil kommer, at socialdemokraterne ønsker, at vi arbejder – til vi segner. *Arbeit macht frei* version 2.0.

To sjæle – én tanke

Hvad er det så, den just afdøde franske sociolog Bruno Latour (1947-2022) og hans kompagnon, den unge danske sociolog fra Københavns Universitet Nikolaj Schultz (f. 1990) drømmer om, og hvorfor skal de anmeldes på én gang?

Aktør-netværk-chefteoretiker Latour har i årevis drømt om at skabe et tingenes parlament, et udvidet politisk felt og et *res publica* for både humane og ikkehumane aktanter. Det er ikke kun mennesker, der skal repræsenteres politisk. Politiske beslutninger må tages om ikke af så på vegne af alt levende.

Schultz drømmer om, at de geosociale klasser træder i karakter og skaber beboelige rum for såvel mennesker som andre eksistenser. Han ønsker at gentænke klassekampen og at danne nye alliancer, der økologisk forsikrer de territorier, som de hidtidige udbytnings- og produktionsprocesser gradvist har ødelagt. Schultz' credo er, at produktionen må vige for reproduktionen – i praksis såvel som i teori (*Landsyge*, s. 85).

Begge ønsker de at give klimakampen og de modernitets- og væstkritiske økologiske bevægelser en retning. Målgruppen for de to akademikers skriblerier rækker fra Fridays for Future, Extinction Rebellion, økologiske landmænd, *green tech developers*, grønne partier og studenter- og ungdomsbevægelserne til alle mennesker, der er bekymrede over tingenes tilstand *around the globe*. Ambitionen er at give den vidtforgrene økologiske samfundskritik en fælles politisk retning.

Notat om den nye økologiske klasse

Latours og Schultz' lille fælles pamflet, *Notat om den nye økologiske klasse*, tager form af 76 §'er fordelt i ti korte kapitler. På forsiden står der: "Emne: Hvordan man skaber en stolt og selvbevidst økologisk klasse. Dato: Juni 2022. Til: Medlemmer af de økologiske partier samt deres nu- og fremtidige vælgere".

Hvor Marx og Engels skrev *Det kommunistiske manifest* (i 1848), en legendarisk og berygtet tekst, der indvarslede og begrebsliggjorde det revolutionære proletariats samfundsforandrende rolle, har de to sociologer hvæstet deres grøn-

ne fingre og forfattet et økologisk manifest, der ønsker at give miljøkampen et fornyet og solidt klasseteoretisk grundlag.

Lad os først se på sprogbrugen og grundtanken i værket for dernæst at servere en række kritiske bemærkninger og spørgsmål til det langt fra uforpligtende og tilfældigt nedgrifede *Notat*.

Sproget er visionært, fremtidsvarslende og forløsningsorienteret. Her er nogle markante eksempler: "Klassekampen bliver nu eksplicit til det, den altid har været, nemlig en indviklet samling *geosociale* konflikter, for hvilke økonomiseringens formatering ikke længere er velegnet, da den ikke formår at give plads til de *jordiske væsener* – inklusive mennesker" (§ 20). "Den økologiske klasse afviser alle anklager om at være 'reaktionær', eftersom den fornyer og *genbefolker* termerne 'territorie' og 'jord' med en mangfoldighed af levende væsener" (§ 25). "Vi er ikke længere mennesker i naturen, men levende væsener blandt andre levende væsener i fri udvikling med og mod os, og som alle deltager i en fælles *terraforming*" (§ 39). "Økonomiske interesser alene har aldrig været tilstrækkelige til at orientere sig i klassekampene, og præcis det samme gør sig gældende for 'økologiske interesser' alene. I hvert fald er det *hele kulturen*, man er nødt til at ruske op i" (§ 50).

Latour og Schultz ønsker at redefinere territorierne natur ved at genindskrive mennesket i ubestemt form flertal i naturen sammen med alle de andre forbundne arter. Vi er filtret sammen med og indgår i forbindelser med alt andet i universet, rækkende fra solens livgivende stråler og iltningens processers fotosyntese til bakterier og energiforbrugende stofskifteprocesser. Mennesket står ikke hævet over naturen og har ikke ret til at gøre den til en ren ressource for egen vindings skyld. I stedet gælder det om at indse og at respektere, at "naturen besidder os" (§ 31). Der må vinkes farvel til moderniseringsillusionerne til fordel for en besindelse på de *geosociale* muligheder for en gennemgribende økologisering af det menneskelige mellemværende med alt værende, proklamerer de to tænkere.

Dertil kommer, at jorden trænger ind i politikken. Forfatterne spår, at økologi kommer til at forandre politikens indhold og mål, og at økonomiseringens kortåndethed bliver rullet baglæns ud af historien. Den økologiske klasses horisont og virke overskrider også nationalstatens rum. "For den økologiske klasse er alle emner *geopolitiske*, og hvert emne nødvendiggør en omlægning af staternes jorderobringer" (§ 63). De trækker på Norbert Elias' civiliseringsbegreb, som de hævder må genoptages for at videreføre og fornuftiggøre civilisationen, mens de forsikrer læserne om, at den økologiske klasse er "*mere rationel* end de andre klasser" (§ 21; se også § 34 og § 75).

Latour og Schultz er forvisset om, at Elias' analyse af manerernes historie i civiliseringsprocessen (skrevet i 1939) kan realiseres i en ny version: "Grundpointen i Elias' udlægning af klassekonflikter er, at de begynder med ændringer i vaner og *manerer* – i smag og afsmag – før de udkrystalliserer sig i interessekonflikter". Opmuntrende finder de, at "simple diskussioner om at spise kød" – og man kan tilføje smagen for at spise økologiske grøntsager og mælkeprodukter og afsmagen for og udskamningen af hyppige flyrejser og benzinbiler – kan udvikle sig til "rigtige klassekonflikter" (§ 56). Som sagt er det de to forfatters budskab, at små kulturforandringer i hverdagslivet kan fortætte og sprede sig for senere at slå ud i lys lue som transformative og radikalt samfundsforandrende kræfter.

Med stort vovemed oplader de det fornyede civiliseringsprojekt med nærmest historiefilosofiske kræfter. Den nye økologiske klasse spiller en rolle som civiliserende kraftkilde på livets solside. Makkerparret har også en faible for at subjektgøre, dvs. kraft- og handlingstilskrive deres øko-yndlingsord: "Økologien er nemlig i færd med en generel udforskning af de livsbetingelser, som er blevet ødelagt af en ensidig besættelse af produktionen. Hvis den økologiske bevægelse skal kunne øge sin konsistens og autonomi, og hvis dette skal oversættes til en historisk slagkraft på linje med tidligere tiders, må den således anerkende, omfavne, forstå og på effektiv vis repræsentere sit projekt ved at samle alle disse konflikter i en handlingsmæssig enhed, der kan forstås af alle" (§ 4).

Der tegner sig et billede, hvori økonomitænkning og naturudnyttelse er for de få, mens økologi og planetar beboelighed derimod er for alle. Økologien udforsker, agerer, samler og virker også bag om ryggen på de aktører, der stadigvæk måtte hænge fast i den gamle verden. Alene det at kalde den fremspirende klasse for økologisk er nødvendigvis en "performativ" talehandling (§ 6), der næsten synes at få den til at blive det efter devisen: Sproget skaber, hvad det benævner.

Alligevel hældes der koldt vand i blodet, da de to sociologer afviser "den djævelske, falske frase 'Men hvor faren er, vokser det reddende' ... Intet vil redde os – især ikke faren. Om vi lykkes afhænger udelukkende af vores evne til at gribe de muligheder, der viser sig" (§ 34). Men de sidste ord i bogen inden den korte epiløg gentænder alligevel håbets gnist: "Som Paul Veyne bemærkede, er de store omvæltninger indimellem lige så enkle som den bevægelse, en sovende laver for at vende sig i sengen ..." (§ 76). Det betyder dog næppe, at den nye økologiske klasse vil komme sovende til sin eksistens, endsigte til sine politiske resultater.

Men problemet er ...

De har en drøm, og dagdrømmen serveres i en særegen stil. De to forfattere tilbyder en stærk fortælling og gentænker en række begreber, der ”kan sikre vores planets betingelser for beboelighed”, som der står på notatets bagsidecover. Men problemet er, at når den såkaldt nye økologiske klasse tager form af ”geosociale klasser” (jf. s. 5), så er det vigtigt at være opmærksom på, at de bestemt også kan vise sig at være bagstræberiske, klimakriseindifferente og decideret fjendtlige over for politiske tiltag til og visioner om at producere og leve mere bæredygtigt, end tilfældet er i dag. De geosociale klasser kan risikere at agere snæversynet territorie- og privilegieforsvarende – måske ligefrem rethaverisk og krigerisk. Jordbundstraditioner og *Heimat*-forestillinger forgår ikke så let.

Dertil kommer, at eksempelvis 50 pct. af den tyske befolkning til sammen kun besidder 0,6 pct. af den samlede nettoformue, hvorimod de 10 pct. rigeste besidder 50 pct. (von Kittlitz, 2023). Det betyder blandt andet, at en stor del af den tyske befolkning ikke ejer ret meget af den jord, der er i landet (de er nærmest *geo*-løse), og at de måske (derfor ...) er langt mere interesseret i at få styrket deres usikre privatøkonomi end i tænke sig selv om en del af en ny økologisk klasse.

Det må også pointeres, at de fleste miljøpolitiske og grønne stemmer, der både høres og afgives i Europa i dag, kommer fra og bor i de store byer – dvs. netop dér, hvor de ikke har de store chancer for at træde i karakter som geosociale klasser med et særligt kendskab til og/eller en varm glæde for et liv tæt på biodiversitetsrige økosystemer (Bauer et al., 2023).

Geosociale magtinteresser kan også spores så forskellige steder som blandt bosættterne på Vestbredden, i det rurale amerikanske bibelbælte i Midtvesten og blandt kinesiske silkevejsstrateger og jordopkøbere på det afrikanske kontinent. Ingen af disse kræfter – endsige verdens olieselskaber og mineejere eller skovhuggerne i Amazonas – står ligefrem i kø for at blive (gen)født som venligtsindede dele af en ny økologisk klasse.

Dertil kommer, at det kan undre en samfundsvidenskabeligt skolet læser, at de to sociologer ikke dvæler ved eller blotlægger de forhindringer, en kapitalistisk verdensorden er understøttet af. For det første vil den søge at vareliggøre den økologiske portefølje. Grønne produkter og et grønt forbrug truer ikke kapitalismens eksistens. Der tjenes masser af penge på solcelleanlæg, vindmøller og elbiler, på grønne markedsandele, økoteknologiske omstillingstiltag og greenwashing. For det andet drejer kapitalakkumulation sig om at udnytte naturen og udbytte det levende arbejde. For det tredje er kapitalismen på en og samme tid uhyre træg at danse med, en determineret interessant og en *survivor* med mindst ni liv (Larsen, 2012).

Landsyge

Schultz går solo i bogen *Landsyge. En fortælling*. Titlen på bogen fungerer ikke blot som en metaforisk neologisme til søsyge. Den er emblematiske for oplevelsen af, at livet på jorden udsætter eksistensen for dramatiske rystelser.

Hvor *Notat om den nye økologiske klasse* var en politisk pamflet, inviteres læseren nu helt ind i det solitære livs genvordigheder. Schultz kalder genren for et "autoetnografiktivt" essay (s. 101), baseret på egne oplevelser og rekonstrueret som en rejsedagbog, tilsat 66 slutnoter, spækket til randen med nymaterialistiske, filosofiske og litterære referencer samt klimakatastrofiske realdata om CO₂-udledninger, turiststrømme, menneskets mikrobiologiske udvekslinger med omverdenen under bevidsthedens radar, plastikforurening i havet, biodiversitetsforstyrrelser og svindende drikkevand på en fransk ø.

Der er hedebløge i Paris. Helt ulideligt varmt. Den urbane sauna udmatter Nikolaj Schultz, der beslutter sig for at flygte ud af storbyen til den lille ø Porquerolles i Middelhavet med sin ven Victor, hvis familie er den lykkelige ejer og "storforbruger" af en 12 meter lang mahognitræbåd.

Schultz' centralperspektiviske fortællerjag funderer over, hvad det vil sige at være et menneskeligt artsvæsen, der i stigende grad rystes i sin skrøbelige eksistentialontologiske urgrund af de uundslipelige klimatiske og økologiske ubalancer. Han føler, at han mangler et sprog for de erfaringer, han gør sig som forkælet vesterlænding, der har indset, at han selv er en del af problemet. Selvkritisk og handlingslammet, angrebet af kvalme og skyld skriver han: "Når jeg ikke kan sove, skyldes det, at jeg er blevet forvandlet til et underligt, monstrøst væsen, som jeg ikke er synderligt glad ved ... Jeg lever i et hus uden døre, og hinsides min trætte krops lemmer *forlænges* mit væsen, den efterlader spor, sætter fælder op og træder stier, som andre væsener tvinges til at rejse langs" (*Landsyge*, s. 14-15). De materielle omkostninger, hans frihed og det privilegerede moderne liv med giver ham, fylder ham med ubehag. "Eksistensen er blevet en tand mere kompliceret, den udfolder sig langs en ny geografi, der ikke skelner mellem det lokale og det globale, og den inkluderer en mangfoldighed af andre væsener ..." (s. 17-18). Som artsvæsen har hans bekvemme hverdagsliv og handlinger planetariske konsekvenser.

Ankomsten til øen og på vej mod "et fejlfrit stykke strand på den ideelle ø" (s. 44), placeret langt fra turismens hovedstrøg, møder han en kvinde, der er barnefødt på øen og altid har boet der. Hun beder ham venligt, men bestemt om at finde et andet sted at være. På øen indser han således, at der ikke findes en perfekt ø at flygte til. "Min flugt er blot en fiktion, der ikke kan stå virkelighedens prøve. Der findes simpelthen intet *uden for* disse problemer" (s. 47). Han martres af tanken om, at han var ved at tage øen fra hende, mase sig ind

på hendes territorie og bemægtige sig den jord, der har formet hendes identitet og selvforståelse.

Efter at have gennemspillet og kritiseret en række liberale frihedsforestillinger af positiv og negativ art, når han frem til, at friheden må ”forankres i jordbunden og grundlægges med de forskellige jordlige væsener, jeg lever med og gennem, og forhandles med de jordlige entiteter, jeg krydser på min vej, og som stiller mig moralske dilemmaer og afkræver etiske handlinger” (s. 56). Senere møder han Laurent, der er en af øens gadebetjente. Han har meget at berette om ”øens politiske økonomi” og hadkærlighedsforholdet til de ca. 15.000 turister, der hvert år frekventerer øen pr. færger og i luksuriøse yachter og lystbåde. Skraldet hober sig op, og larmen breder sig, mens mange på øen er blevet afhængige af at måtte tjene penge på turisterne.

Schultz konkluderer, at der må udvikles et sprog ”til at beskrive den nye geosociale klassekamp for øens territoriale beboelsesbetingelser, som udfolder sig foran mine øjne og under mine fødder” (s. 80). Han er forvisset om, at de territoriale relationer, positioner og tilhørsforhold ikke alene kan forklares med udgangspunkt i de forskelligartede økonomiske interesser, men at øboerne har kollektive økologiske interesser i at ændre på tingenes mistrøstige tilstand. Der tegner sig en ”ny klasstopografi” (s. 85), skriver han, mens han mærker de seismografiske rystelser.

Malerisk og syrligt skildres rigmændenes begyndende og usolidariske farvel til jordkloden: ”Ja, kysten eroderer. Øen løber tør for vand, fiskene forsvinder, skovene brænder og øens beboere begræder deres tab, en ny slags pirater fryder sig på kajen, alt imens techmilliardærer flyver Tesla-biler rundt i det ydre rum. Jorden skælver under fødderne på os alle, nogle betaler prisen og ser deres land fordufte, mens andre lykkes med at flygte – i det mindste for en stund” (s. 90-91).

På sejlturen hjemad bliver han nærmest ét med bådens færd gennem vandmasserne. Den kyndige besætning, skibsskroget, sejlene og vinden kærtegner på sin vis hinanden. ”Her er jeg et med problemerne” (s. 97), tænker han med afsæt i en række kropsfænomenologiske erfaringer af, hvordan der forhandles og udøves dømmekraft på den gængende båd.

Så selvom han uden tvivl også er ramt af søsyge, så er han forvisset om, at de landsyge landkrabber må lære noget af den delikate omgang med de forhåndenværende teknikaliteter, praktikaliteter og materialiteter, der byder sig til på søen. Formår man ikke at lytte til og respektere dem, så kæntrer man og risikerer at drukne. Med disse overførselsfilosofiske fra-sø-til-land-tanker om en gennemgribende ny konstitution af det geosociale landskab i skibsrejsens billede ebber bogen ud.

Ikke hverdagskost

Det er meget imponerende og bestemt ikke hverdagskost, at en dansk sociolog og ph.d.-studerende får oversat en bog til seks sprog og bliver interviewet i toneangivende internationale aviser.¹ Ej heller at bogomslaget til den danske version er plastret til med roser fra samtidens intellektuelle megastjerner. Således lyder den slovenske filosof Slavoj Žižeks hyldesterklæring: ”Hvis der findes én bog, som kan mobilisere os i den nødvendige kamp for miljøet, er det *Landsyge*. Bogen kombinerer på en unik måde den æstetiske fornøjelse ved afslappet læsning med det dybeste eksistentielle engagement.” Den indisk-amerikanske historiker Dipesh Chakrabarty følger trop med ordene: ”Hvordan heler man selvet i og efter Antropocænen? Denne bemærkelsesværdige, lille bog kan bruges som en inspirerende manual for den, som fordyber sig i det spørgsmål.”

Et par indvendinger på falderebet

Men på trods af disse internationale lovprisninger af den på mange måder medrivende og velskrevne samtidskritiske fortælling, den hudløst ærlige udstilling og demaskering af den liberale frihedsfiktion og den ætsende diagnose af destruktionspotentialiet i produktionsfundet er det alligevel som om, der er noget, der mangler at blive medtænkt. Det er mig en gåde, hvordan lokalistisk funderede geosociale klassers forsvar for de små territorier nogensinde skulle blive i stand til at matche – og måske ligefrem ad åre komme til at udfordre og i bedste fald tæmme og overskride – de globalt organiserede strømme af kapital, varer, penge og tegn.

Der savnes en verdensborgerlig fornuft og nogle begavede menneskemasser, der kan tænke og agere på andre skalaer end familien, lejligheden, vennerne, øen, egnen, byen og det enkelte land. Selvom slutnote 9 i *Landsyge* omtaler ”skalerbarhed”, så er det, som om Schultz og Latour aldrig rigtigt får drøftet realiserbarheden af deres drømme på makroskalaniveau, dvs. på det niveau, hvor økonomi og politik praktiseres. De forfalder til smagfulde mikro- og mesoserveringer.

Dertil kommer, at tilløbene til at gøre op med det, der opfattes som det exceptionelle menneske til fordel for de forbundne arters og tings politik, aldrig rigtigt bliver skrevet filosofisk igennem i de to bøger, der på mange måder ”bare” håber, at menneskene snart vil vågne op og undgå at ødelægge mere, end godt er ... for mennesket. Antropocentrismekritikken virker sært udfoldet.

Så hvad enten tandemparret notatskriver inden for manifestgenren, eller Schultz går ”autoetnografisk” solo, så løber begge værker ind i uløste problemer af såvel filosofisk, politisk som samfundsteoretisk art.

Begge værker er modernitetskritiske, og de maner til (selv)besindelse; men det virker ikke helt som om, de har sans for eller ønsker at indse, at det endnu stærkere tandempar, bestående af kapitalistisk vækstlogik og økonomiens primat over ”det politiske”, enten er fuldstændig ligeglad med grønne økologiske tanker eller kun har øje for, hvordan der hurtigst muligt kan kreeres innovative grønne teknologiske løsninger og konkurrencedygtige bæredygtighedsstrategier.

På den anden side er det bedre med drømmende, samfundskritiske sociologer end med servile samfundskonserverende dødbidere.

Note

1. Se fx Elisabeth von Thaddens interview med Nikolaj Schultz og omtale af Landkrankheit i *Die Zeit* under overskriften ”Wie geht’s dem Ich”, 16.7.2023.

Litteratur

Bauer, Jakob et al. (2023). Sag mir, wo du wohnst .... *Die Zeit*, 2.11.

Larsen, Steen Nepper (2012). Is capitalism dying out? *Ephemera* 4.

von Kittlitz, Alard (2023). Womit haben wir das verdient? *Die Zeit*, 2.11.

Steen Nepper Larsen
forfatter, kritiker og lektor
Afdelingen for Uddannelsesvidenskab
Campus Emdrup, DPU, Aarhus Universitet